

Semestr autorski *Okrutny teatr samospaleń*

prowadzenie: dr. hab., prof. UAM Grzegorz Ziółkowski

Instytut im. Jerzego Grotowskiego we Wrocławiu, Otwarty Uniwersytet Poszukiwań

Projekt graficzny Maciej Pachowicz. Wykorzystano zdjęcie pracy Wolfganga Stillera *Matchstickmen* (Ludzie-zapałki, 2010)

Na semestr poświęcony zjawisku protestacyjnych samospaleń i wybranym dziełom artystycznym, które się do nich odnoszą, złożą się:

- 1) **trzy wykłady** prowadzącego cykl, ilustrowane materiałami audiowizualnymi
wykład 1: *Lotos w morzu ognia* (23 kwietnia 2018, poniedziałek, godz. 18:00)
wykład 2: *W obliczu przegranej* (7 maja 2018, poniedziałek, godz. 18:00)
wykład 3: *Iskry* (21 maja 2018, poniedziałek, godz. 18:00)
Miejsce: Instytut Grotowskiego, Rynek-Ratusz 27, Wrocław, Sala Kinowa, Przejście Żelaźnicze.
- 2) **panel dyskusyjny** (4 czerwca 2018, poniedziałek) dotyczący nowej książki Grzegorza Ziółkowskiego *Okrutny teatr samospaleń. Protesty samobójcze w ogniu i ich echa w kulturze współczesnej* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2018) z udziałem zaproszonych gości z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, reprezentujących różne dyscypliny badawcze. Udział wezmą: **dr Monika Bobako** (Pracownia Pytań Granicznych UAM), **prof. Katarzyna Kuczyńska-Koschany** (Zakład Badań nad Tradycją Europejską, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM) i **prof. Krzysztof Podemski** (Zakład Metod i Technik Badań Socjologicznych, Wydział Nauk Społecznych UAM). Prowadząca: Monika Blige.

Cykl wpisuje się w projekt badawczy prof. Grzegorza Ziółkowskiego „Samospalenie w kulturze współczesnej: akt-widowisko” finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach programu OPUS 6, przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/B/HS2/02873.

Samospalenia to jedna z praktyk kulturowych obejmująca szereg zjawisk: a) protesty samobójcze w ogniu, b) czyny zakorzenione w obyczaju religijnym (np. hinduski rytuał pogrzebowy *satī*), c) stosunkowo rzadko stosowaną formę samobójstwa z powodów osobistych. Można byłoby włączyć do niego również d) przypadki kaskaderskich samopodpaleń, których dokonuje się z uwagi na popis lub na chęć zaspokojenia potrzeb użytkowych (np. podczas kręcenia filmów czy po to, aby przygotować atrakcyjną fotografię). Cykl *Okrutny teatr samospaleń* poświęcony zostanie pierwszej grupie zjawisk, tzn. aktom protestu w ogniu (oraz dziełom, które do nich nawiązywały).

Protestacyjne samospalenia to dobrowolne, manifestacyjne i radykalne wystąpienia, podejmowane w imię wartości uznanych przez osobę decydującą się na taką formę sprzeciwu za godne tego, aby poświęcić za nie życie. Są oglądane (na żywo i/lub z odtworzenia) i mają być oglądane, gdyż zakładają wystąpienie przed innymi i przed innymi, aby językiem cierpienia, ciała i żywiołu ognia wyrazić niezgodę oraz żądać zmiany. Dlatego można je badać tak, jak inne widowiska, zwracając uwagę na osobę protestującą, jej działania, przyczynę i okoliczności protestu, kontekst historyczny, kulturowy i społeczno-polityczny, czas i miejsce, przebieg, świadków oraz recepcję aktu i jego następstwa.

W drugiej połowie dwudziestego wieku manifestacyjne akty samospaleń i samopodpaleń weszły – jak się okazało – na trwałe do arsenału pokojowych działań protestacyjnych i kojarzone są z walką bez przemocy (ang. *non-violence*). Stało się to po głośnym czynie wietnamskiego mnicha buddyjskiego, Thích Quảng Đức, który rano 11 czerwca 1963 roku na skrzyżowaniu ulic w centrum Sajgonu dokonał publicznego samospalenia, chcąc wyrazić sprzeciw wobec prześladowań buddystów przez katolickiego prezydenta Republiki Wietnamu Ngô Đình Diệm (1901–1963). Starannie zainscenizowany przez przedstawicieli buddyjskiej wspólnoty zakonnej akt uwieczniony został na serii fotografii amerykańskiego reportera Malcolma Browne'a, które opublikowane zostały w prasie i wstrząsnęły opinią publiczną w Stanach Zjednoczonych i na świecie. Wpłynęło to na politykę amerykańską wobec popieranego wcześniej przez Waszyngton reżimu Diëma, który został bestialsko zamordowany wraz ze swoim bratem niecałe pięć miesięcy później, podczas wojskowego zamachu stanu. Samospalenie to uznać można za akt założycielski tej metody protestu, a jego unaocznienie na zdjęciach – za jedną z ikon burzliwych lat 60. ubiegłego wieku, które – jak słusznie pisała historyczka i krytyczka sztuki Agnieszka Morawińska w odniesieniu do rewolucyjnego 1968 roku – stanowią źródło „większości społecznych i politycznych przemian, które zadecydowały o kształcie współczesnego świata”.

Buddyjskie protestacyjne autokremacje w Wietnamie stanowiły inspirację dla samospaleń dokonywanych przez amerykańskich pacyfistów, wśród nich kwakra Normana Morrisona, który w ten sposób zaproteutował na schodach Pentagonu w 1965 roku przeciwko wojnie prowadzonej przez swój kraj po drugiej stronie Pacyfiku. Wiele wskazuje na to, że akty te były również natchnieniem dla osób, takich jak Ryszard Siwiec w Polsce (1968) i Jan Palach w Czechosłowacji (1969), które w tzw. bloku wschodnim sprzeciwiały się w ten sposób marazmowi współrodaków poddanych komunistycznej indoktrynacji i opresji. Najprawdopodobniej to wietnamskie samospalenia zainspirowały także młodego południowokoreańskiego robotnika i działacza walczącego o poprawę warunków pracy, Chun Tae-ila (1970), który podpalił się, aby nagłośnić sprawę niehumanitarnego traktowania robotnic i robotników przemysłu tekstylnego w swoim kraju. Tych pięć czynów traktować można jako jedno z najjaskrawszych przykładów protestacyjnych samospaleń we współczesnej historii, w sposób niezaprzeczalny motywowanych altruizmem oraz chęcią obrony i ocalenia wartości ponadjednostkowych. Dodają do nich samospalenie Tunezyjczyka Mohameda Bouaziziego w 2010 roku, które stanowiło iskrę wzniecającą społeczny bunt, jaki doprowadził do wybuchu tzw. Arabskiej Wiosny. Jego czyn był co prawda impulsywny i powodowany względami osobistymi (poczuciem upokorzenia i krzywdy), lecz dokonany został publicznie, przed budynkiem magistratu, na oczach wielu świadków, traktować go więc można również jako akt samobójczego protestu.

Omówienie tych sześciu przypadków oraz prezentacja artystycznych reakcji na nie stanowiąc będą trzon wykładów. Taki wybór przykładów podyktowany został trzema względami. Po pierwsze, naświetlają one te problemy, które najczęściej pojawiały się w tle samospaleń, tzn. opresję dotyczącą kwestii religijnych, wojnę i jej okropności, ucisk totalitarnego reżimu, wyzysk pracowniczy oraz wykluczenie z dominujących systemów ekonomicznych. Po drugie, ważna jest tu dostępność materiałów i wiarygodnych danych: w wypadku omawianych zdarzeń – największa. Po trzecie, właśnie tych sześć przypadków, które zestawione zostały w pary z uwagi na podejmowany w proteście problem i/lub kontekst historyczno-polityczny, spotkało się z najsilniejszym i – moim zdaniem – najwartościowszym oddźwiękiem w pracach artystycznych. Dzieła, na które zwracam uwagę, stanowiły w moim przekonaniu wyraz zmysłu empatii, to znaczy – jak ujęła to Luisa Nader – „współtworzyły się przez empatyczną relację z innym”. Dawaty świadectwo i stawiały pytania o różne wymiary granicznego doświadczenia, którego nie chciały ujmować wyłącznie w kategoriach negatywnych, obejmujących „pojęcie kryzysu, agonu, braku, pustki, pęknięcia, opresyjnej władzy, wykluczenia, represji”. A przy tym wskazywały na „sprawczość i potencję podmiotów postawionych wobec sytuacji granicznych”.

Literatura cytowana:

Morawińska Agnieszka, 2008, *** [w:] *Rewolucje 1968*, Borkowska Hanna et al. (tłum.), Zachęta Narodowa Galeria Sztuki, Agora, Warszawa.

Nader Luiza, 2014, *Afektywna historia sztuki*, „Teksty Drugie”, nr 1.

PROGRAM

Wykład 1

Lotos w morzu ognia

23 kwietnia 2018 (poniedziałek), godz. 18:00

Instytut Grotowskiego, Rynek-Ratusz 27, Wrocław, Sala Kinowa, Przejście Żelaźnicze

Wykład poświęcony zostanie samospaleniom wietnamskiego mnicha buddyjskiego Thích Quảng Đức (1963) oraz amerykańskiego kwakra Normana Morrisona (1965), dokonanych w trakcie trwania konfliktu w Wietnamie. Pierwszy z nich uczynił to w geście ofiarnym jako protest przeciwko prześladowaniom buddystów przez wspierany przez Stany Zjednoczone rząd prezydenta Ngô Đình Diệma. Ten drugi zdecydował się na samospalenie poruszony artykułem w gazecie, w którym katolicki ksiądz opowiadał o masakrze ludności cywilnej, w tym wielu dzieci, podczas bombardowania przez Amerykanów wioski w Wietnamie Południowym, gdzie prowadził parafię.

Podczas wykładu, ilustrowanego materiałami audiowizualnymi, mowa będzie o następujących dziełach:

- a) tzw. szokument *Mondo cane 2 (Pieski świat 2)* w reżyserii Gualtieria Jacopettiego i Franca Prosperiego (1963)
- b) fotografie płonącego Thích Quảng Đức'a autorstwa Malcolma Browne'a (1963)
- c) obraz *Special forces (After Banksy)* (Siły specjalne (Za Banksym)) namalowany przez Van Thanh Rudda (2008)
- d) esej filmowy *Loin du Vietnam (Daleko od Wietnamu)* zrealizowany przez kolektyw artystyczny pod kierunkiem Chrisa Markera (1967)
- e) spektakl *US* i film *Tell me lies (Mów mi kłamstwa)* w reżyserii Petera Brooka (1966, 1968).

Wykład 2

W obliczu przegranej

7 maja 2018 (poniedziałek), godz. 18:00

Instytut Grotowskiego, Rynek-Ratusz 27, Wrocław, Sala Kinowa, Przejście Żelaźnicze

Wykład poświęcony zostanie samospaleniom Ryszarda Siwca (1968) oraz czeskiego studenta Jana Palacha (1969). Pierwszy z nich protestował przeciwko komunistycznej indoktrynacji, łamaniu praworządności i wolności oraz inwazji wojsk Układu Warszawskiego, w tym Ludowego Wojska Polskiego, na Czechosłowację w sierpniu 1968 roku. Ten drugi chciał wstrząsnąć społeczeństwem pogrążającym się w apatii po wkroczeniu wojsk „bratnich” państw do swojego kraju.

Podczas wykładu, ilustrowanego materiałami audiowizualnymi, mowa będzie o następujących dziełach:

- a) film dokumentalny *Usłyszcie mój krzyk* i słuchowisko radiowe *Testament* zrealizowane przez Macieja Drygasa (1991, 1992)
- b) praca architektoniczno-rzeźbiarska *The house of the suicide (Dom samobójcy)* i *The house of the mother of the suicide (Dom matki samobójcy)* zaprojektowana przez Johna Hejduka (realizacje: 1990, 1991, 2016, 2017)
- c) serial telewizyjny *Hořící keř (Gorejący krzew)* w reżyserii Agnieszki Holland (2013).

Wykład 3

Iskry

21 maja 2018 (poniedziałek), godz. 18:00

Instytut Grotowskiego, Rynek-Ratusz 27, Wrocław, Sala Kinowa, Przejście Żelaźnicze

Wykład poświęcony zostanie samospaleniom koreańskiego robotnika Chun Tae-ila (1970) i tunezyjskiego sprzedawcy owoców Mohameda Bouaziziego (2010). Obydwa przypadki wskazują na jeszcze jeden obszar opresji. Nie dotyczył on jak w przypadku Thích Quảng Đức spraw religijnych i połączonych z nimi kwestii politycznych. Nie chodziło też o to, aby upomnieć się o los osób dotkniętych koszmarem wojny, jak u Normana Morrisona. I wreszcie – inaczej niż w przypadku Ryszarda Siwca i Jana Palacha – samopodpalenia młodego Koreańczyka i młodego Tunezyjczyka nie zostały wymierzone w zobojętnienie współrodaków na opresyjność struktur władzy. Choć tłem niesprawiedliwości, przeciwko której występowali Chun i Bouazizi, były autorytarne systemy polityczne, bezpośrednią przyczyną ich protestów była krzywda będąca pochodną stosunków ekonomicznych.

Podczas wykładu, ilustrowanego materiałami audiowizualnymi, mowa będzie o następujących dziełach:

- a) film fabularny *Areumdaun cheongnyeon Jeon Tae-il* (Piękny młodzieniec Chun Tae-il) wyreżyserowany przez Park Kwang-su (1995)
- b) nowela *Par le feu. Récit* (W ogniu. Opowieść) napisana przez Tahara Ben Jellouna (2011).

Panel dyskusyjny

4 czerwca 2018 (poniedziałek)

dotyczący nowej książki Grzegorza Ziółkowskiego *Okrutny teatr samospaleń. Protesty samobójcze w ogniu i ich echa w kulturze współczesnej* (Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2018) z udziałem zaproszonych gości z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, reprezentujących różne dyscypliny badawcze. Udział wezmą: **dr Monika Bobako** (Pracownia Pytań Granicznych UAM), **prof. Katarzyna Kuczyńska-Koschany** (Zakład Badań nad Tradycją Europejską, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM) i **prof. Krzysztof Podemski** (Zakład Metod i Technik Badań Socjologicznych, Wydział Nauk Społecznych UAM). Prowadząca: Monika Blige.